

Transgenerační přenos

Trauma a odolnost

Marek Preiss a Daniela Vizinová (Eds.)

Marek Preiss a Daniela Vizinová (Eds.)

Transgenerační přenos

Trauma a odolnost

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Transgenerační přenos : trauma a odolnost / Marek Preiss a Daniela Vizinová (eds.). -- Vydání 1.. -- Praha : Grada, 2023. -- 1 online zdroj. -- (Psyché)
Obsahuje bibliografii

ISBN 978-80-271-6946-7 (online ; pdf)

* 159.974 * 159.964.21:316.4.051.6 * 575.1 * 575.2:575.117 * 159.923.2:17.024.3 *
615.851 * 159.944 * (048.8)

- psychická traumata
- transgenerační přenos
- dědičnost
- epigenetika
- vyrovnání se s minulostí
- psychoterapie
- psychická odolnost
- monografie

159.9 - Psychologie [17]

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Marek Preiss a Daniela Vizinová (Eds.)

Transgenerační přenos Trauma a odolnost

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 8874. publikaci

Recenzovali:

MUDr. Magdalena Kolínská Singerová

Redakce a korektura Olga Kopalová
Grafická úprava Jan Šístek
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Obrázek na obálce Helena Preissová
Počet stran 264
Vydání 1., 2023

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2023

ISBN 978-80-271-6947-4 (ePub)

ISBN 978-80-271-6946-7 (pdf)

ISBN 978-80-271-3049-8 (print)

Obsah

Předmluva	9
Úvod do problematiky	16
1 Mechanismy a obsahy transgeneračního přenosu na příkladu traumatu	30
1.1 Trauma	30
1.2 Definice transgeneračního přenosu	32
1.3 Konceptualizace přenosu	32
1.3.1 Teoretické přístupy	34
1.3.2 Klinické a neklinické skupiny	35
1.4 Obecné mechanismy přenosu	36
1.4.1 Mechanismy přenosu u zvířat	37
1.4.2 Mechanismus přenosu u lidí	38
1.5 Specifické mechanismy	41
1.5.1 Hněv a agresivita	41
1.5.2 Obranné mechanismy	42
1.5.3 Neintegrováný afekt	44
1.5.4 Mlčení	45
1.5.5 Emoční odstřižení	45
1.5.6 Přehnaná otevřenost	46
1.5.7 Protektivita	46
1.5.8 Parentifikace	46
1.5.9 Legitimizace	47
1.5.10 Transgenerační atmosféra	47
1.5.11 Změny v Self	47
1.5.12 Aktivismus	48
1.5.13 Senzitivace	48
1.5.14 Optimismus	49
1.5.15 Úspěchy a protektivní faktory	49
1.6 Podrobnější příklad přenosu – psychopatologie přijímání potravy u druhé a třetí generace po holocaustu	50
1.7 Na závěr	56
1.7.1 Protipřenos	56
1.7.2 Uzdravující spravedlnost	59

2	Epigenetická dědičnost traumatu	60
2.1	Úvod	60
2.2	Molekulární epigenetika	62
2.2.1	Histonový kód chromatinu	63
2.2.2	Metylace DNA	64
2.2.3	Molekuly RNA	64
2.2.4	Malá odbočka: projekt ENCODE	65
2.3	Epigenetická dědičnost	66
2.3.1	Hypotéza šetřivého fenotypu ve vědecké praxi	67
2.3.2	Endokrinní disruptory	68
2.3.3	Prenatální vlivy: proč je výhodnější experimentovat se samci?	69
2.3.4	Prenatální vlivy a stres	70
2.3.5	Postnatální vlivy a válečná traumata	71
2.3.6	Postnatální trauma a epigenetika	72
2.4	Transgenerační epigenetická dědičnost traumatu	74
2.4.1	Strach z vůně	74
2.4.2	Trauma ze separace či ztráty rodiče	75
2.5	Stres a osa HPA	76
2.6	Epigenetické regulace a jejich dopad na mozek	78
2.7	Potíže s epigenetickými studiemi	79
2.8	Epigenetika jako chybějící článek mezi nature a nurture?	81
3	Mezigenerační učení v rodinách	83
3.1	Úvod	83
3.2	Co je mezigenerační učení	85
3.3	Mezigenerační učení jako reakce na společenské změny	86
3.3.1	Demografické změny spojené se stárnutím populace	86
3.3.2	Proměny tradiční rodiny	87
3.3.3	Proměny směrem ke společnosti vědění	88
3.4	Související koncepty: mezigenerační kontakty, komunikace, vztahy a solidarita	89
3.4.1	Mezigenerační kontakty a jejich přínosy	89
3.4.2	Mezigenerační komunikace a vztahy	90
3.4.3	Mezigenerační solidarita	92
3.5	Kultura rodiny jako podmínka učící se rodiny	94
3.5.1	Komunikace v rodině	95

3.5.2	Atmosféra v rodině	96
3.5.3	Soudržnost v rodině	96
3.5.4	Učení v rodině	97
3.6	Co říkají respondenti o mezigeneračním učení v rodině	98
3.7	Modely učení v rodině	100
3.8	Role rodinných edukátorů v mezigeneračním učení	103
3.9	Shrnutí a závěr	108
4	Kvantitativní a kvalitativní měření transgeneračního přenosu traumatu	110
4.1	Úvod	110
4.2	Kvantitativní měření transgeneračního přenosu traumatu	111
4.3	Kvalitativní měření transgeneračního přenosu traumatu	118
4.3.1	Rozhovor	119
4.3.2	Analýza dokumentů	125
4.3.3	Genosociogram	126
4.3.4	Kvalitativní dotazník	129
4.4	Závěr	130
5	Holocaust a transgenerační přenos očima psychoanalýzy	132
5.1	Zkušenost přeživších	132
5.1.1	Co je nevědomí?	133
5.1.2	Co jsou psychické obrany?	133
5.1.3	Co je psychické trauma?	134
5.1.4	Co je narcismus?	137
5.1.5	Co je empatie?	137
5.2	Zkušenost potomků přeživších	138
5.2.1	Co je mentalizace?	139
5.3	Psycho-genetické přenášení traumatu a psychoanalýza	142
5.3.1	Co je přenos a protipřenos?	143
5.3.2	Vliv rodičovské minulosti na potomky	144
5.4	Závěr	152
6	Migrace, uprchlíci a transgenerační přenos	153
6.1	Úvod	153
6.2	Propojení traumatizace násilím a smutku z vyhnanství	155
6.2.1	Uprchlíci a přistěhovalci v migračním procesu	155
6.2.2	Migrace jako ztráta	157

6.3	Mechanismy transgeneračního přenosu traumatu	159
6.3.1	Sdílená afektivní atmosféra	161
6.3.2	Příběhy sebe-porozumění	163
6.3.3	Kulturní trauma	166
6.4	Závěr	169
7	Psychoterapeutické směry a transgenerační přenos	171
7.1	Léčba předávané traumatické zkušenosti v psychoanalytické tradici	171
7.2	Transgenerační přenos z pohledu jungiánské analytické psychologie	178
7.3	Kognitivně-behaviorální terapie	184
7.4	Rodinná terapie	188
7.5	Biosyntetická psychoterapie	191
7.6	Pesso Boyden System Psychomotor (PBSP)	195
7.7	Transakční analýza	202
7.8	Psychodynamická imaginativní traumaterapie	206
8	Psychoterapie transgeneračního přenosu – praktické zkušenosti . .	211
8.1	Úvod	211
8.1.1	Osobní zkušenosti	212
8.2	Tři aspekty vědomí	213
8.2.1	První aspekt vědomí: prostor mezi terapeutem a klientem	213
8.2.2	Druhý aspekt vědomí: intrapsychický prostor terapeuta	218
8.2.3	Třetí aspekt vědomí: prostor pro kontext	229
8.3	Závěr	231
	Poděkování	234
	Seznam zdrojů	235
	Autoři a editoři (abecedně)	259
	O projektu	262

Předmluva

Radostně, hlasitě, s mnoha nezapomenutelnými písněmi se pár let po druhé světové válce objevilo velké téma: svobodný sex a nová kultura vztahů mezi pohlavími.

Až teprve po dalších letech, a to postupně, bolestně, v podobě těžkých snů a příznaků, ba nevyslovitelně, se vynořovalo téma skryté, skrývané, nesnadno srozumitelné a neméně významné: dopad válečného utrpení na pokolení narozená až po válce.

A teprve nedávno (s objevem epigenetického přenosu) se tomuto tématu dostalo objektivního potvrzení: jedná se o transgenerační přenos traumatu. Vnuci a právnicku se vyrovnávají s prožitky prarodičů, a to motivovaní tak silně, jako by byli strádali sami. Nebo jako by to strádání a tu nápravu chtěli vzít na sebe, za své dědečky a babičky.

K dnešku jsou to tedy především tato dvě stěžejní témata, která v naší kultuře energizují vývoj vztahů (mezi pohlavími, mezi generacemi, mezi kulturami, mezi minulostí a přítomností):

- postupující **konec různých omezení sexuálního života**,
- zážitek násilí jako výrazné porušení řádu, které se domáhá nápravy a obrací zájem dětí a vnuků vývojově zpět, k pokusům **napravit děje minulé, hledat a tvořit řád dodatečně**, jako by bylo možno popřít čas.

Tato dvě témata ovlivňují kulturu, kterou od konce největší války vytváříme a v níž žijeme. Transgenerační přenos traumatu – předávání zprávy o zranění z pokolení zraněného na děti, vnuky, právnicku. Předávání pocitů a nevědomých, potlačených obrazů. Na takovém potlačování, zvědomování, prožívání a vyslovování tématu se podílejí všechny poválečné generace, a to:

- **s pomocí kultury, resp. tvorbou kultury v dobrém případě a**
- **skrze příznaky a poruchy zdraví a vztahů ve chvíli bezmoci jedince a jeho rodiny.**

Jak nalézat pomoc? Kdo se může pomoci ujmout, s jakou výbavou teoretickou, s jakým darem osobnostním?

V krátké době již druhý sborník inspirovaný těmito úvahami zde představují editoři Marek Preiss a Daniela Vizinová. První jejich sborník s názvem *Transgenerační přenos (nejen) traumatu* vyšel v roce 2019 péčí vydavatelství IRENE PRESS a dočkal se okamžitého čtenářského zájmu. Do tří let pak editoři přinášejí další

dílo toho druhu, což svědčí jednak o nastřádané obecné potřebě zabývat se touto látkou, jednak o dobré připravenosti autorů a pohotovosti editorů.

Tento svazek nyní vydaný, který čtenář právě zkoumá vlastníma rukama a očima, napřed uvádí téma obecně, teoretické předpoklady porozumění věci samotné, volně pak přechází ke konkrétním dějinným příkladům a jejich terapeutickému zvládnutí.

Novým motivem při bádání o transgeneračním přenosu je potom **trauma a odolnost**, které se uvádí jako podtitul díla. Řazení témat samo sleduje cestu poznávání. Skutečnosti popsané a rozebrané objektivním jazykem odborných disciplín umožní náhled a současně posílí čtenářovu motivaci, obohatí jeho osobnost a znalosti.

Kniha tak může sloužit jako výborná učebnice. A také jako průvodce a inspirace pro toho, kdo se snaží porozumět dějům a skutkům, pro něž nakonec porozumění – neřku-li usmíření – nalézat těžko.

Tím více sílí motivace, vůle získat klíč k těm dějům těžkým, nevysvětlitelným.

Jak se rozvinula ta témata, vzešlá z trosek druhé světové války? Těžká zranění, ublížení na duši se skrže příznaky dožadují nápravy, usmíření: je to **jedna z podob nezničitelnosti energie a nesmiřitelnosti viny, které si generace předávají**. Skupinový analytik Vamik Volkan vyslovil hypotézu o dějinném traumatu, které si lidská skupina-národ předává s pomocí rituálů již několik staletí: trauma neusmířené může vždy znovu motivovat, dodávat energii. Podstatou toho dějinného traumatu je vina vznesená proti agresorovi. Vina, kdy chybí doznání, omluva, nějaký druh kompenzace, usnadňující usmíření, uzdravení, proměnu energie ničivé v energii tvořivou. Vina jako zdroj energie, pohybu velké lidské skupiny.

Pohledme dále, co se stalo s tím prvně zmíněným dominantním tématem poválečným, se svobodným sexem: původní radostná zpráva o lásce, která přemůže válku („make love, not war“), se během čtyř-pěti generací proměnila v téma mnohdy neradostné, plné konfliktů a obviňování. Jako kdyby se hlavním motivem pohlavního chování stal spíše pud agrese než sexu a **jako kdyby hlavními pocity, s nimiž se jedinec v kontaktu s druhým musí vyrovnat, byly nedůvěra, podezření, strach, vina...** Vymizela kultura radostného namlouvání, došly zapomnění mnohé prvky kulturního chování, které pud agrese dokázaly proměňovat v náklonnost...

Tato dvě velká témata – poválečná historie sexuality a vyrovnávání se s válečnými traumaty – neváže k sobě pouze časová souběžnost. Jak se čas odvíjel, v obou tématech současně se začalo prosazovat společné téma – totiž **téma viny**:

kdo je vinen? Vina je jedno z nejtěžších témat člověka, jedince i skupiny. Je to téma člověkotvorné a člověkoničivé.

Probouzí nekonečný řetěz obran a výčitek. Pokud téma viny převládne ve vztazích mezi mužem a ženou, mezi muži a ženami, může tyto vztahy zničit zcela. Ve vztazích mezi pokoleními téma viny působí poruchy. Převrací běh času, takže děti a vnuci se ve vývoji obracejí zpět, aby jako zachránci napravili viny vzniklé v generaci rodičů a prarodičů. V nevědomí pokolení postupně mizí rozdíly mezi osobami a mezi generacemi, mizí představa času a tím podstatným se stane samo téma: záchrana oběti, vyrovnání se s viníkem – jako by ten děj byl stále přítomen. Zachránce potom nasazuje sám sebe, aby napravil dávnou vinu dávného pachatele.

Pojem viny je to, co k sobě váže trojici Pachatel – Oběť – Zachránce: to je ta trojice, která pohání děj epických výtvorů naší kultury – od pohádek (Zlý drak – Nevinná princezna – Statečný princ) přes dramata Shakespearova až po detektivky (Vrah – Oběť – Detektiv). Trojice Pachatel – Oběť – Zachránce dohromady skládá dramatický trojúhelník: má podobu archetypu, lidská kultura se s jeho pomocí opakovaně snaží vyrovnat se zlem. Archetyp dramatického trojúhelníku inspiruje díla umělecká i detektivky a dobrodružné příběhy. Nicméně pokusy uplatnit dramatriangl na žitou skutečnost přinášejí zkázu: znamenají usvědčení a zavržení viníka navěky. Vina archetypální je absolutní, bez vysvětlení v minulosti a bez naděje v odčinění v budoucnu. Ztotožnění s archetypem je smrtonosné.

Bez ohledu na skutečné jednání postav se téma viny v lidských situacích vynořuje vždy znovu. Obvinění a zavržení pak někdy nastupuje namísto vysvětlení, porozumění, odpuštění.

Pojem viny se jeví jako zásadní průvodce člověka. V naší kultuře podle mýtu (kterým člověk vyjadřuje pojetí sebe sama) vina souvisí se samotnou lidskou podstatou: člověk se ve své identitě projevil a sám sebe poznal ve chvíli, když se vzpříčil proti řádu, proti zákonu – když se vztáhl po zakázaném ovoci.

Od počátku se člověk také pokoušel s vinou vyrovnávat, tak zvaně vykoupit se, s pomocí oběti, zástupného vzdání se nějaké své součásti, něčeho cenného.

Křesťanství se stalo tak mocnou silou duchovní i světskou zřejmě proto, že nabízí představu, jak toto těžké existenciální téma řešit: vina člověka může být odčiněna, vykoupěna boží sebeobětí a člověk je tak zachráněn před věčnou zkázou, před strašným trestem.

Ale kde se ta lidská vina vzala? Jak člověk přišel na to, že musí sám sebe vykoupovat z viny nebo vinu přenášet, obviňovat někoho jiného? V čem ta původní vina spočívá?

Pohledme podrobněji na ten prastarý biblický obraz, který vinu uvádí: člověk povznesl pohled výše, než mu bylo dovoleno, a vztáhl se vzhůru po zakázaném ovoci. Tím se prohřešil proti svému původnímu osudovému zadání (které mu umožňovalo setrvat v předlidské zahradě blaženosti) a byl vykázán do světa práce, usilování, bolesti a viny, do lidského světa. Vina se stala člověkotvornou. Tolik mýtus.

Prastaré obrazy pocházející z dávných kultur včetně Bible mohou v sobě obsahovat skrytá poselství, kterým možno rozumět podobně jako rozumíme snu. Sen/poselství nese nějakou zprávu, jejíž smysl přesahuje právě přítomnou možnost porozumění toho snícího, ale jejíž energie (té zprávy) se domáhá přijetí, slyšení, porozumění. Zpráva usiluje o předání, o nalezení smyslu, zatímco okolnosti zprávy, výprava, konkrétní děj a obraz souvisí s jazykem snícího, s tím čemu a jak rozumí či nerozumí.

Podle biblického příběhu ta první vina tedy souvisela s tím, že se člověk napřímil, vztyčil a vztáhl se po něčem, co mu bylo zakázáno.

Podle poznání vědy člověk (*Homo sapiens*) vyrostl do své podoby tím, že se napřed vzpřímil (jakožto *Homo erectus*). Toto gesto se stalo prvním člověkotvorným gestem až doposud: také každému lidskému batoletu přináší první vzpřímení velikou radost, ještě beze slov pozná v sobě člověka.

Nicméně toto gesto vzpřímení se přes ty nesmírné věky dosud nestalo samozřejmým: vzniká pouze v lidské společnosti (nikoli u tzv. vlčích dětí) a tělu samotnému stále ještě není zcela vlastní. Ve věku nejmladším i nejstarším je vzpřímení obtížné a dvojnožec člověk si při pohybu pomáhá předními končetinami (jako čtvernožci) a pomůckami. Ani ženská ňadra nejsou přizpůsobena vzpřímení těla o devadesát stupňů a kojení (městnání mléka v těžišti posunutém) může působit strast. Lidská tělesná schránka se vyvíjí pomaleji než kultura, tělo ve svém prastáří zaostává za živým chováním a motivací.

Svoje tělesné vztyčení člověk podnes prožívá jako nesamozřejmé a významuplné, jakožto srozumitelný jazyk těla. Vzpřímený postoj, pozvednutí hlavy (či brady), přímý pohled, uvolnění předních končetin k zásahu do světa před sebou – to jsou ostatně gesta vývojově pradávna, setrvalá a srozumitelná i mezidruhově: je to předvedení síly, velikosti, kompetence, ukázání zbraní, dovedností, výhružka, výzva. Pozvedne-li se na zadní leckterý čtvernožec (medvěd, hřbec...), ostatní přítomní hned rozumějí a klidí se s cesty.

Gesto vztyčení, pohyb vzhůru setrvale vyjadřuje úmysl dominance, moci a člověk je rád vtělí i do svých výtvorů. Různé civilizace odedávna až posud usilují budovat své stavby do závratné výšky a případně stejně významuplně ničit stavby

sousedovy (třeba newyorská „dvojčata“) a státy i jedinci výjimečně bohatí plánují výlety vzhůru nad planetu Zemi jakožto „dobývání“ vesmíru.

Gesta, postury, jazyk těla žijí přes hranice věků, kultur a dokonce i druhů. **Vztyčení se, vztažení se vzhůru je od svého prvního projevu vnímáno jako dominance až agrese. Nicméně je to právě tento pohyb, který se stal člověkovtorným. Tak vznikl mýtus, který se pokouší tu rozporuplnost vysvětlit a řešit. Vznikl pojem hříchu jako lidské vztažení se vzhůru po zakázaném ovoci, vznikla představa viny jako prvopočátečního znaku člověka.**

Biblický příběh rozumí neverbálnímu gestu stejně dobře, jako rozumějí lidé současní a dokonce i zvířecí příbuzní člověka: člověk sám sebe jako druh stvořil vztyčením se. A vzpřímenou posturu („na zadní nohy“) čtvernožci vnímají jako výhružku, jako vykročení k agresi. Agrese vůči druhému je provinění (jazykem Bible hřích), člověk tedy směřuje ke hříchu samotnou svou posturou, svou podstatou. Skrze nevědomý jazyk těla člověk sám sebe i druhého člověka vnímá jako nositele viny.

Pojem viny vzniká tedy současně s pozvednutím se člověka. Sám ten pojem se jeví jako starší než jazyk, proto vina, obviňování a obhajování zabírá tolik lidské pozornosti. V nevědomí mizí hranice mezi osobami a mizí hranice i mezi generacemi. Výčitky způsobené vinou pronásledují jedince nevinné a rozvracejí mír v duši dětí a vnuků. Aby vinu (nikoli vlastní) napravili, utrpení odčinili, budují vnuci obydlí dědečka dávno plynem zavražděného, shledávají památky, dopisy, obrazy, aby zvrátili běh dějin, vrátili životy zavražděným ... aby se neodehrála ta strašná vina na těch blízkých. Vina představuje prvotní a zřejmě největší lidské utrpení.

Hledání viny se pak ve špatném případě může stát motivací silnější než hledání porozumění – a to je ta záměna, k níž se zřejmě vyvinuly společenské vztahy mezi pohlavími a mezi generacemi v naší části světa po druhé světové válce...

Nicméně také prevence agrese vzniká už na úrovni předlidské a různé zvířecí druhy vyvinuly chování, kterým záměr agrese vylučují: umějí bezeslovně nabízet mír. Pes si lehne na záda a vystaví své bezzubé břicho nebo šiji, jako by nabízel: „nekousnu tě a ty mne taky nekousej“. Čapí rodina se slétne na hnízdě, všichni zakloní hlavy, zvednou zobáky do výše a klapou jimi vzájemné sdělení: „jsme ozbrojení, naše zobáky umějí lovit a bránit, a teď si právě spolu jako rodina předvádíme, jak ty zbraně míříme jinam než proti sobě vzájemně: my se vzájemně neklovneme“.

Čápi a pralidé popírající agresi ještě neumějí říci „ne“. Čápi a pralidské vyjádření pak sestává ze dvou stupňů: napřed se předvede možnost tématu, náznak dění, to jest agrese. A pak – pak ale se ten děj prostě nepřihodí. Příjemce tedy vnímá zprávu a vzápětí absenci jejího naplnění. Je to veliký pokrok ve tvorbě abstraktního myšlení, ještě před jazykem. Ještě chybí slovo: to, co není, co nebude, ještě nemá jméno. A tak musí být předvedeno chováním, náznakem chování ... a naplnění toho náznaku pak nenastane. Je to počátek abstrakce, první, ještě neverbální vyjádření záporu NE, vynález vynikající, proto ho příroda opakovala u více zcela nepřibuzných druhů (třeba u některých ptáků a některých savců).

Člověk ještě před vznikem řeči vyvinul úsměv jako výraz míru, jako kdyby sděloval: „pohleď, jak jsem výborně ozuben, mohu tě strašně kousnout – ale sleduj: nekousnu tě!“

Pro sílu a potřebnost tohoto sdělení se úsměv stal chováním vrozeným a lidský kojeneček dokazuje svůj mírový úmysl spontánně, ještě zcela nezuben a dávno před prvním slovem. **Úsměv vznikl pradávno, patrně člověka provázel už při jeho významuplném vztyčení ze čtyř na dvě jakožto popření nabízející se agrese, jakožto nabídka míru.** Popření agrese se děje neverbálním ukázáním zubů jakožto zbraní těla – a ty pak nejsou použity. Člověk tedy volí obdobná gesta, jaká k tomuto účelu používají i jiné živočišné druhy. Dosud chybí jazyk a schopnost abstrakce, schopnost vyjádřit záporu „ne“. Tak vývojově pradávno jsou zábrany před vlastní agresi. Porozumění vlastní schopnosti agrese a bezeslovné gesto jejího popření, vyloučení je starší než schopnost vyjádřit a popřít ji slovem.

Lidský úsměv vynalézá a nabízí prevenci agrese, nastolení míru – ještě před vynálezem slova. Je to tato potřeba uspořádání vztahů v míru, která za další dlouhé věky přivedla člověka ke zformulování pokročilejší prevence viny, totiž ke tvorbě zákonů: různé kultury pak dospěly ke svým vlastním pravidlům a zákonům. V naší kultuře lidský úsměv jakožto neverbální tvůrce míru je předchůdcem Desatera, které podmínky míru mezi lidmi i v lidských duších pojmenovává jazykem a vtěluje do pravidel.

Potřeba regulovat vlastní nebezpečnost zrála zároveň s ostatními schopnostmi člověka. Posléze člověk vytvořil jazyk, zákony, zábrany vlastní agrese. A mýty, aby sám sobě porozuměl. **Mýtus, sen a příznak mají společný původ, přinášejí významnou zprávu o smyslu nějakého lidského stavu či konání, ta zpráva je však nesnadno srozumitelná. Mýtus je lidskému druhu tím, čím je jedinci sen a čím je rodině příznak (posttraumatická porucha): svědčí o nebezpečí i o možné záchraně.**

Tu zprávu, ten mýtus, ten příznak je třeba vyložit, interpretovat, přijmout. Podobně jako sen. Takové porozumění a sdělení je nezbytné pro život těla, pro pravdivost v duši, pro celistvost lidské skupiny, rodiny – a pro to vše. A tak vítána buď tato kniha.

Helena Klímová